

Farhang Muzaffar Muhammad*

University of Salahaddin Irbil

Wpływ literatury perskiej na literaturę kurdyjską

Wstęp

Kurdowie w Iranie mają długą, liczącą tysiące lat historię. Historycy są zgodni co do tego, że należą oni do irańskiej gałęzi wielkiej rodziny ludów indoeuropejskich. Jeśli chodzi o samą nazwę Kurdystan, czyli „kraj Kurdów”, to wydaje się, że jako pierwszy użył jej ostatni wielki władca seldżudzki, sułtan Sanğar (zm. w 552 AH = 1157 AD), który nadał ją utworzonej przez siebie prowincji, znajdującej się na północny wschód od Hamadanu i mającej swoją stolicę w Qaleat Bahar. W skład tej prowincji, rozciągającej się pomiędzy Aåarbayañanem a Lurestanem, wchodziły rejony Hamadanu, Dånawaru, Kirmanèahu i Siny na wschód od gór Zagros oraz Şhrazūr i Æuftiyan nad Zabem¹.

Na terenie Iranu istniały księstwa kurdyjskie. Do najstarszych z nich należał emirat dynastii Rawwadydów, założony przez Muåammada ibn Åusayna ar-Rawwadåego w połowie X wieku i przeżywający okres swojego rozkwitu aż do XI wieku. Władza emirów z tej dynastii rozciągała się głównie na obszarze Aåarbayañanu irańskiego. Ważnymi ośrodkami władzy były miasta Tabrårz i Maraåaa, natomiast najwybitniejszymi panującymi poza wymienionym już założycielem byli Abê al-Hayåa’ Åusayn ibn Muåammad oraz jego syn Abê Mançêr Wahsêdan ibn Mamlan ibn Abå al-Hayåa’².

* Doktor, University of Salahaddin w Irbilu, specjalizuje się w badaniach nad literaturą i kulturą kurdyjską. Tytuł pracy doktorskiej: *Kurdish Literature and Literary Culture in Iranian Kurdistan 1946-1979*.

¹ T. Bois, *Kurdes et Kurdist'n. Les Kurdes et leur pays: Kurdistan*, [w:] *Encyclopédie de l'Islam. Nouvelle édition*, t. V, Khe – Mahi, Leiden-Paris 1986, s. 441-442.

² C.E. Bosworth, *Rawwadides*, [w:] *Encyclopédie de l'Islam. Nouvelle Édition*, t. VIII, NED – SAM, Leiden 1995, s. 485-486.

Od wieku X aż do wieku XII istniały na terenie Iranu również dwa inne kurdyjskie księstwa, zamieszkiwane przez ludność kurdyjską. Pierwszym z nich było księstwo Āasnawayhidów (959-1014) z głównym ośrodkiem władzy tej dynastii w Dānawarze, znajdującym się na północny wschód od dzisiejszego Kermanèahu. Drugim księstwem było księstwo e-Annazydów (991-1117), istniejące na terenach Kermanèahu, Āulwanu, Dānawaru, Šahrezûru, Daqêqa (Daqêq), Daskary, Bandanâžânu (Mandalâ) i Nuemaniyyi (obecnie w północno-wschodnim Iraku).

Wśród księstw kurdyjskich, które istniały przed dojściem do władzy w Iranie dynastii Safawidów (1501-1736) oraz dynastii Kadżarów (1779-1925), wymienić należy również księstwo plemienia Mukri oraz księstwo plemienia Ardalan³.

Księstwo Mukriyan było emiratem kurdyjskim ze stolicą w Mahabadzie. Nazwa Mukriyan była najpierw nazwą regionu, od której wzięło swoją nazwę plemię Mukri. Do najważniejszych miast tego regionu należą Salmas, Urmiye, Ēno, Laāan, Neāeda, Mahabad, Piranèahr, Serdaèt, Saqqez, Bokan i Miyandoab. Oficjalnie region ten jest częścią prowincji irańskiej o nazwie Zachodni Azerbayāan⁴. Jednym z najważniejszych władców z tej dynastii był Sayf ad-Dān Mukri, który żył na przełomie XV i XVI wieku. Pod koniec XV wieku region Mukriyan znalazł się pod panowaniem Turkmenów z dynastii Ak Koyunlu. Kurdyjskie plemię Ardalan do dzisiaj zamieszkuje tereny północno-zachodniego Iranu, koncentrując się zwłaszcza w okolicach miasta Sanandaā (kurd. Sna) i innych pobliskich miejscowości.

W połowie XVIII wieku dynastia kurdyjska objęła władzę po byłym imperium Safawidów (1501-1736) nad całą częścią Iranu oprócz prowincji Āorasan. Dokonali tego przedstawiciele dynastii Zand (1750-1794), której założycielem był Karām Āan Zand (1704-1779) pochodzący z plemienia Zand. Owa dynastia miała swoją siedzibę w Shirazie. Lata panowania tego władcy (1752-1779) były jednym z najwspanialszych okresów w historii Kurdów.

Okres panowania dynastii Kadżarów (1796-1925) wiąże się ze zdominowaniem przez władze kadżarskie społeczności irańskiej i tym samym całego regionu Kurdystanu. W tym okresie dochodzi do zmian w kierownictwie spo-

³ M. Borzêyâ, *Awāae -e siyasâ-ye Kurdistan*, Teheran 1378 (1999), s. 25.

⁴ Rabiea Fetaâ Ēêæ Muäemmed, *Kurdistan le sedey pazdey zayniyda*, Hewlêr 2005, s. 299.

lecznej i politycznej organizacji Kurdystanu i tym samym następuje koniec półautonomicznych regionów w Kurdystanie. W wyniku tego kurdyjscy szejkowie i ich pełnomocnicy stawali na czele powstań kurdyjskich. Silne poczucie etnicznej świadomości Kurdów było motywacją do zorganizowania ruchu narodowego.

Ważną osobą działającą po pierwszej wojnie światowej na rzecz Kurdystanu był Simko Êikak lub Ismaeâl Aâa Šikak (1887-1930), kurdyjski polityk i nacjonalista. Urodził się w znanej kurdyjskiej, feudalnej rodzinie blisko regionu Urmia w północno-zachodnim Iranie. Dowodził armią kurdyjską w Urmii od 1919 do 1922 roku. Zorganizował kurdyjski opór przeciwko rządowi w Iranie. W 1930 roku pod fałszywym pretekstem negocjacji został zamordowany na polecenie władz.

Istotnym elementem w historycznych dziejach Kurdystanu jest utworzenie Republiki Kurdystanu w Mahabâdzie 22 stycznia 1946 roku. Jej założycielem był Qazi Muâammad, wybitna postać walcząca o wolność Kurdów, działacz KPD (*Partî Dîmukrâtî Kurdstân*)⁵. Republika Mahabadzka przetrwała blisko rok (dokładnie od 22 stycznia 1946 do 15 grudnia 1946), a 30 marca 1947 roku z rozkazu rządów pahlawijskich, Qazi Muâammad wraz ze swoimi najbliższymi krewnymi został stracony⁶.

Kurdystan irański rozciąga się na rozległym obszarze pomiędzy 31 i 40 równoleżnikami (płn.) a 44 i 48 południkami (wsch.). Jego powierzchnia wynosi 125 tys. km kw., co stanowi 8% całego terytorium Islamskiej Republiki Iranu oraz 27% całego terytorium Kurdystanu. Kurdystan irański dzieli się na następujące regiony: Urmia, Mukriyan, Ardan, Kermanšah oraz Luristan-Baxtiyari. Poza tymi regionami kurdyjska ludność Iranu zamieszkuje inne rejony kraju, w tym Teheran, Azerbayâan, północny Æorasan, Kermân, Gilan i Fars. Terytorium Iranu zamieszkuje około 30 dużych plemion kurdyjskich. Najważniejsze z nich to Mukri, Dibukri, Êikak, Kelhur, Goran, Bilbas, Æelali i Æwanro. Do najważniejszych miejskich ośrodków kurdyjskich należą Kermanèah, Sina, Mahabad, Mako, Bane, Seqiz i Neâede.

W dzisiejszych czasach Kurdowie irańscy mają swobodę wyboru sposobu ubierania się, mogą używać języka kurdyjskiego w rozmowach prywatnych,

⁵ D. McDowall, *A Modern History of the Kurds*, London and New York 1996, s. 241.

⁶ *Ibidem*, s. 245, także E.A. Qasemlu, *Kurdistan u Kurd*, Hewlêr 2006, s. 90.

wydawać publikacje o charakterze kulturalnym czy literackim. Jednak oficjalna edukacja w języku kurdyjskim jest w Iranie zabroniona.

Religią większości Kurdów zamieszkujących Iran jest islam w wersji sunnickiej, chociaż niewielka ich grupa wyznaje islam w jego odmianie szyickiej. Wśród Kurdów irańskich można także spotkać wyznawców Ahl-e haqq, religii synkretycznej mającej swoje korzenie w islamie.

Kurdowie Iranu posługują się wieloma dialektami, często bardzo się od siebie różniącymi. Ogólnie język kurdyjski dzieli się na kilka podstawowych dialektów. W każdym z nich można wyróżnić z kolei poszczególne subdialekty. Najważniejszymi z dialektów kurdyjskich są: dialekt północny „kurmanġi”, który ma odmiany („badinani”, „botani”, „hakari”, „bayazidi”), środkowy „kurmanġi”, a jego odmiany to („sorani”, „mukri”, „ardelani”, „karkuki”, „slêmani”), dialekt południowy „kurmanġi” – wiele źródeł nazywa go dialektem „luri”, a jego odmiany to („baætiyari”, „leki”, „feyli”, „kelhuri”, „mama seni”), dialekt „gorani”, a jego odmiany to („baâalani”, „kakeyi”, „zangene” oraz dialekt „zaza”⁷.

Dialekty, które są używane w Iranie przez Kurdów, to: dialekt północny „kurmanġi”, dialekt środkowy „kurmanġi” oraz dialekt południowy „kurmanġi”. Dialektem północnym „kurmanġi” w praktyce mówi niewielu Kurdów irańskich. Zamieszkują oni dystrykty Quçân i Bonġurd w prowincji Æorâsân.

Dialektem środkowym „kurmanġi” mówi większość Kurdów w Kurdystanie irańskim. Kurdowie ci zamieszkują rejony znajdujące się na południe i południowy wschód od jeziora Urmia (Rezaiyye)⁸ i rozciągające się aż do granicy prowincji Lurestân i Baxtiyari na południu. W tej grupie też wyróżnić można gwary „mukri” i „ardalâni”. Gwara „mukri” jest używana w Šino, Sablââ (Mahâbâd), Naâada, Marââa, Miyânduwab, Šahindez, Saqiz, Bokân, Serdešt. Gwara „ardalani” jest używana w mieście Sina, Beġar, Kingawer, Rewanser, północnym rejonie Ğwanro.

Oprócz wyżej wymienionych dialektów używa się też dialektu południowego „kurmanġi”. Mówiący tym dialektem zamieszkują rejony znajdujące się pomiędzy Qasr-e širîn, Kermaňah i Melayer na północy aż po północny

⁷ Z. Bilal Isma`il, *Tarâæ al-luâe al-kurdiya*, Baâhdad 1977, s. 71.

⁸ Nazwa Rezaiyye nadana została jeziorze Orumiyye na cześć szacha Rezy Pahlawiego (w latach 30. XX w.), po rewolucji islamskiej (1978/1979 r.) przestała być używana.

wschód Zatoki Perskiej na południu. Region ten nazywany Lurestānem zamieszkuje plemiona luryjskie. Oprócz dialektu luryjskiego w omawianej grupie wyróżnić można gwary „baætiyāri” i „lek”. Tymi właśnie dialektami posługują się kurdyjscy mieszkańcy Lurestanu Wielkiego i Lurestānu Małego. Inną odmianą tego dialektu jest „kelhur”, którym mówią niektórzy kurdyjscy mieszkańcy rejonu leżącego pomiędzy Kermanšahem a Mandali.

Kolejnym dialektem używanym przez Kurdów irańskich jest „gorani” (hewrāmi)⁹. Posługujący się tym dialektem zamieszkują w mieście Qasr-e Širīn, Kermanšah oraz w rejonie gór Hawrāmān (per. Orāmān). Mieszkańcy rejonu gór Hawrāmān dzielą się na dwie grupy, to jest tych, którzy zamieszkują zachodnią część gór Hawrāmān, znajdującą się w Kurdystanie irackim Halabğa i Æānaqīn (kurd. Hawrāmān-i luhon), oraz na tych, którzy zamieszkują po wschodniej stronie gór Hawrāmān w Kurdystanie irańskim, a dokładniej w mieście Pāwa, Meriwān i Sirwān w pobliżu granicy iracko-irańskiej. Ten rejon z kolei nazywa się w języku kurdyjskim Hawrāmān-i taæt.

Realia Kurdystanu wpływają na rozwój jego kultury i życia codziennego. Oznacza to, że każda z części Kurdystanu podlega wpływowi kulturalnemu i literackiemu państwa, którego część stanowi. Prowadzi to do pojawienia się pewnych charakterystycznych cech regionalnych w literaturze kurdyjskiej. Każda więc z części Kurdystanu ma swoją literacką specyfikę co do formy i treści. Pomimo to jest to w dalszym ciągu ta sama literatura kurdyjska¹⁰.

Literatura kurdyjska od swoich początków była poddana wpływowi literatury perskiej, z którą miała ścisłe i bliskie związki. Widać to w dawnej poezji u takich poetów klasycznych jak Baba Tahir (935-1010) czy Mela Parêean (żył na przełomie XIV i XV wieku). Wpływy te można podzielić na kilka etapów:

– **okres pierwszy**, który trwał od początku XVI wieku do końca XIX wieku. W XVI wieku był on poprzedzony powstaniem w regionie Āazir-u Botan w Kurdystanie tureckim pierwszej szkoły zwanej Botani, która wyznacza okres i rozkwit kurdyjskiej literatury klasycznej. Poeci tej szkoły to: Melaye Āaziri

⁹ Hewrāmi, które dzieli się na dwa poddialekty, *Hawrāmān-i luhon* w rejonach nizinnych oraz *Hawrāmān-i taæt* na wyżej położonych obszarach.

¹⁰ M. Æeznedār, *Ši`ri kurdi, siyaset- komelayati- kurdayati*, Govari Rošenbirī Kurdstānī, N.1, Hewlêr 1999, s. 5.

(1565-1640), Eämedi Äani (ur. 1650-1707/1708), Faqê Teyran (1563-1641); pisali oni w dialekcie „kurmanği”.

W ciągu tego długiego okresu, to jest XVI-XIX wieku, zauważalne są silne wpływy poezji perskiej na poezję kurdyjską, spowodowane naszym zdaniem następującymi czynnikami:

1) bliskim pokrewieństwem języków, którymi posługiwały się narody kurdyjski i perski;

2) bliskością geograficzną, sąsiedztwem, podobieństwem stosunków społecznych i warunkami wspólnego bytowania;

3) wyznawaniem tej samej religii, to jest islamu;

4) faktem uczenia się języka perskiego w meczetach oraz „chanaqach”¹¹. W tym okresie meczety oraz „chanaqi” odgrywały ważną rolę w systemie edukacji. Większość ksiąg religijnych oraz innych dzieł w rodzaju słowników czy leksykonów napisano po arabsku lub po persku. Z tego względu uczniowie i studenci musieli uczyć się zarówno języka arabskiego, jak i języka perskiego. Większość klasycznych poetów kurdyjskich kształciła się w instytucjach religijnych;

5) najwybitniejsi poeci perscy, których poezja została zebrana w dywanach, oprócz tego, że byli twórcami, to zajmowali również ważne stanowiska religijne, o czym świadczyły ich tytuły, takie jak „mela”¹², „æalife”¹³, „şayæ”¹⁴

¹¹ Chanaka, chanaqa (pers. i kurd. æan[a]qah, arab, æan[a]qa) – to perski termin, który był używany na terenach dzisiejszego Iranu oraz w Palestynie. Chanaqi powstały w XI/XII w. i stanowiły kompleks budynków, które były siedzibą zakonu sufickiego. W ich skład wchodziła świątynia (meczet), szkoła (madrasa) oraz pomieszczenia dla pielgrzymów i członków bractwa.

¹² „Muĥa” (kurd. „mela pers. molla”) – tytuł nadawany w krajach muzułmańskich teologom, prawnikom, używany w odniesieniu do niższych rangą urzędników przy meczetach.

¹³ „Æalife” (arab. æalīfa) – tytuł następców Mahometa, świecki i religijny przywódca społeczności muzułmańskiej, władca państwa muzułmańskiego kalifatu; szyici przyznają kalifowi prawo jedynie do władzy politycznej.

¹⁴ „Ėayæ”, „şejch”, szejk, „sayh” – tytuł honorowy, dosłownie: ‘mężczyzna w podeszłym wieku, starzec’, znany już w czasach przedmuzułmańskich, przysługuje muzułmańskim teologom, prawnikom, zwierzchnikom bractw religijnych, także naczelnikom plemion, wiosek oraz osobom znającym na pamięć Koran oraz zwierzchnikowi jednostki administracyjnej (tj. szejkanatu).

czy „mawlana”¹⁵. Wymienić tu można Šayæa Saediego z Širazu, Hafiza z Širazu, Nizamiego z Ganğy, Mawlanę Ğalal ad-Dina Rumiego czy Mawlanę Ğamiego, który odznaczał się wielką pobożnością i religijnością, dlatego też był zwany chalifem. Owi poeci perscy byli bardzo znani i poważani przez poetów kurdyjskich, a ich poezji uczono w kurdyjskich meczetach;

6) bliskość i często wspólna świadomość oraz widzenie i rozumienie otaczającego świata przez poetów perskich oraz poetów kurdyjskich;

7) poeci kurdyjscy tego okresu przejęli od poetów perskich gust oraz upodobania do tego stopnia, że czasami przejmowali od Persów idee i tematy, zapisując je w specyficznej formie poezji kurdyjskiej;

8) poeci kurdyjscy zapożyczali od poetów perskich słowa, zwroty i terminy sufickie oraz filozoficzne i wykorzystywali je w tworzonej przez siebie poezji, byli bowiem przekonani, że doda to ich twórczości podniosłości i piękna;

9) wielu poetów kurdyjskich zgodnie z panującą wówczas modą pisało swoje wiersze w języku perskim, który był używany we wschodniej części świata islamu.

10) niektórzy poeci kurdyjscy tłumaczyli na język kurdyjski ważne teksty literackie takich twórców jak Firdousi, Nizami, e-Attar-e Nišaburi oraz innych w celu przybliżenia ich dorobku czytelnikowi kurdyjskiemu.

Wszystkie te czynniki stanowią o silnym oddziaływaniu literatury perskiej na literaturę kurdyjską¹⁶.

W niniejszym studium ukazani są poeci, których twórczość w mniejszym lub większym stopniu znajdowała się pod wpływem poezji perskiej. Mowa jest więc o poetach kurdyjskich, którzy przejmowali styl od jakiegoś perskiego poety czy też grupy poetów i pisali w języku perskim poezje cieszące się uznaniem odbiorców. Trzeba tutaj powołać się na powstałe w końcu XVIII wieku dzieło *Keşkoli ŝaeirekani Kurdistan (Leksykon poetów kurdyjskich)*, napisane przez e-Abd al-Äamid Äiret Sağadiego i omawiające postacie 31 poetów z miasta Sina i okolic. Istnieje również ważny leksykon poetów kurdyjskich *Šaeeran-e Kord-e parsi guy* autorstwa Sayyida e-Abd al-Äamida Seğadiego,

¹⁵ „Mawlana” (arab. „mawlana”) – tytuł honorowy nadawany przez bractwa sufickie, ‘nasz pan’, tytuł ten był używany na terenach Azji Środkowej przez muzułmańskie autorytety religijne.

¹⁶ M. Nuri e Arif, *Ta'siri zman u adebi Farsi Leser Adebî Kurdi*, „Govari Koleji Adebîat”, vol. 18, Bagdad 1974, s. 72-85 oraz A. Mutabci, *Sha'irani kurd u Adebyati Farsi*, „Govari Koleji Adebîat”, vol. 16, Bagdad 1973, s. 5-20.

wydany w Teheranie w 1996 roku, w którym jest mowa o poetach pochodzenia kurdyjskiego, którzy pisali wiersze w języku perskim.

Do najświetniejszych poetów kurdyjskich tworzących także w języku perskim, należeli:

- Eämedi Æani (ur. 1650-1707/1708);
- Mewlana Æalidi Neqşbendi (żył w latach 1777-1829); dywan jego poezji mistycznej oraz islamskiej gnozy wydrukowano w Stambule (1829);
- Nali (1800-1856);
- Salim (1800-1866);
- Mewlewi (1804-1882), autor pracy *Al-Fawāiä*, w której zebrał on 527 wierszy w języku perskim;
- Meäwi (1830-1904);
- Êêæ Rezey Talebani (1842-1910), którego dywan napisany jest w większości w języku kurdyjskim, a część poezji w języku perskim;
- Tahir Begi Æaf (1878-1918), w którego dywanie około 150 wersów napisanych zostało w języku perskim;
- Meädi zwany też Mulk al-Kelam (1849-1925), autor około 60 tys. wersów w języku perskim oraz niewielkiej ilości wersów napisanych w języku kurdyjskim.

Wymienieni powyżej są tylko jednymi z wielu poetów okresu klasycznego, którzy oprócz tworzenia poezji w języku kurdyjskim pisali także wiersze w języku perskim.

Należy w tym miejscu wspomnieć o wpływie wybitnych poetów perskich na twórczość poetów kurdyjskich. I tak, twórczość Ääfiza z Širazu, Mewlany Äamiego, Äalal ad-Dina Rumiego oraz Saediego z Širazu znalazły swoje odbicie w poezji Melay Äaziriego. Z kolei Nizami z Ganğy, Mewlana Äami wywarli wpływ na Eämedi Æaniego. Wpływ dorobku Äafiza z Širazu natomiast widać w poezji Salima.

Inspiracja poezji Äafiza z Èirazu oraz Äalal ad-Dina Rumiego widoczna jest w twórczości Mewlewiego. Saedi z Èirazu, Äafiz z Èirazu, Mewlana Äalal ad-Din Rumi oraz Šêyæ Maämud-e Šabestari wywarli natomiast swoją twórczością ogromny wpływ na twórczość poetycką Meäwiego,

Oddziaływanie poezji perskiej na poezję kurdyjską w tym okresie przejawiało się w używaniu przez poetów kurdyjskich sztuki poezji „mulammae” polegającej na tym, że dany poeta przejmował od innego poety jakiś bardzo znany wers i wplatał go do swojego wiersza. Na przykład Melay Äaziri zainspi-

rował się poezją Āafiza z Ēirazu, który w swoim dywanie tak zaczął swój „gazel”:

ألا أيها الساقى أدر كاسا و ناولها
 كة عشق اسان نمود أول ولى افتاد مشكلها

Tłumaczenie:

Ej, przynieś nam, „saki”¹⁷, wina,
 Przynieś, napełnij czarki;
 myślałem, że miłość jest łatwa,
 niestety, wikłają się sprawy¹⁸.

Melay Āaziri użył natomiast tego fragmentu tekstu w swoim wierszu w ten sposób:

Newaya mutrib û ãengê,	Fiân avête æerãengê
Were saqî heta kengê,	Neêûyîn dil ji vê ãengê
Āeyata dil meya baqî,	Binoêîn da bi muêtaqî
Ela ya eyyuhe s-saqî,	Edir ke’sen we-nawilha
Ko katib dêmi ãedwel kit,	Êikeste æet muselsel kit
Ji yek herfan mufessel kit,	Kî ye yê muêkilê hel kit
Dizanî rûd û eûd ewwel,	Çe tavêtin sirûd ewwel
Ki eiêq asan nimûd ewwel,	Welê uftadi muêkilha ¹⁹

Tłumaczenie:

Głos „mitriba”²⁰ i „czangu”²¹ dosięga Gwiazdozbioru Raka,
 Przychodź saki, aż do chwili, gdy serca z rdzy nie omyjemy.
 Życiem serca jest to wino, cóż za miła ręka je przynosi,
 Ej, przynieś nam, saki, wina, Przynieś, napełnij czarki;
 Jeśli skryba twarz nakreśli, ścierając z niej krzywe rysy,
 Jednej z liter nadając kształt inny, czy znaleźć może rozwiązanie?

¹⁷ Chłopiec usługujący w winiarni, w poezji mistycznej symbol Absolutu, za: W. Dulęba, *Słowniczek imion, nazw i symboli*, [w:] *Pieśni miłosne Hafiza*, Kraków 1979, s. 209.

¹⁸ *Pieśni miłosne Āafiza*, wybrał i przetłumaczył W. Dulęba, por.: *ibidem*, s. 37.

¹⁹ *Dīwana Melayê Čizîrî*, (Melayê Čizîrî, Dīwan, Kurdî/kurmancî, Roja Nû, Sverige/ Stockholm, 1987, ISBN 91-767202-1-7. Tîpguhaztina ji alfabeya erebî: Zeynelabidîn Zinar û Emîn N), s. 560.

²⁰ „Mitrib” – w tradycji kurdyjskiej pieśniarz posługujący się muzyką i słowem.

²¹ „Czang” – instrument muzyczny przypominający lirę.

Pierwsze dźwięki instrumentu zdradzają możliwości grajka i liry
myślałem, że miłość jest łatwa, niestety, wikłają się sprawy²².

Meawi (1830-1906) zainspirował się poezją Saediego z Širazu. Wersy zapisane w nawiasie są mulammae Maawi'ego.

To melê yak mertebe sed mertebe
(duèmen dānā beh az nādān dust) دشمن دانا به از نادان دوست
Boye detnême perdekey çawem
(ke bepuèem z çešm aġyarat)²³ کە بپوئەم ز چشم اغيارت

Tłumaczenie:

Mądry wróg jest lepszy niż niemądry przyjaciel
Niech się schowam przed okiem wroga.

– **Okres drugi** zaczął się w początku XX wieku i trwał do połowy tego wieku. Można go nazwać okresem klasycznym nowożytnym. Poeci wówczas pisali wiersze, będąc w różnym stopniu pod wpływem języka i literatury perskiej. To, co jest zauważalne w odniesieniu do tej twórczości to fakt, że szyk i budowa zdań wykazują cechy wpływów języka perskiego wraz z jego ortografią i rodzajem zastosowanego pisma perskiego, a także użytym słownictwem i zwrotami perskimi. Na przykład poeta Adab (1859-1912) mówi:

Rumetet bedri munire perçemet wek muški nāb
Lew æğel ma aftab u lem ška qedri gulab
Ew zulfî semen saka ke serapaye le balat
Çešmi bedi lê dūr bê ç zêbaye le balat²⁴.

Tłumaczenie:

Twoje lica jak pełnia księżyca, twoja grzywka jak czyste piżmo
Słońce czuje się nieśmiało, a woda kwiatowa nie pachnie,
Twoje kosmyki są kwiatem jaśminu, spowijające Twoje kształty
Taka jesteś piękna, niech Cię omija złe oko.

W tych dwóch wersach poeta Adab użył kilku perskich słów, takich jak „muški nāb”, „āftāb”, „zulfî semen”, „çešmi bedi” oraz „zêba”. Jest to dowo-

²² Przekład własny z oryginalnego źródła pt. *Dīwana Melayê Çizîrî*.

²³ I.A. Šwan, *Sufism*, Erbil 2001, s. 107; M. Ali Farughi, *Kuliyat Sa'di*, s. 530.

²⁴ M. Nuri eArif, *Têksti abebi kurdi*, Sulêymanî 1981, s. 158.

dem na to, do jakiego stopnia kurdyjscy poeci klasyczni znajdowali się pod wpływem języka i literatury perskiej.

Do najbardziej znanych kurdyjskich poetów tworzących w tym okresie należeli między innymi Wafa'i (1844-1903), Beæud (1878-1955), Ziwer (1875-1928), Äariq (1856-1909), Adab (1859-1916), Adib (1874-1932). Poeci ci oprócz wierszy w języku kurdyjskim pisali poezje również w języku perskim²⁵.

Powyższe uwagi odnoszą się do sytuacji w poezji, gdyż proza kurdyjska pojawiła się znacznie później niż poezja kurdyjska. Początki prozy kurdyjskiej przypadają bowiem na połowę XIX wieku. Najstarsze znane nam teksty kurdyjskie pisane prozą, zawarte zostały w pracy pt. *e-Adat wa-rusumat name-y akra-diya (Zwyczaj i...)*, której autorem był Mela Maämudi Bayezidi²⁶. Później, w latach 1898-1902 w Kairze wydawano pierwszą w języku kurdyjskim gazetę.

Po pierwszej wojnie światowej i powstaniu Simko Škaka w latach 1918-1930 w regionie Mukriyan w Kurdystanie irańskim, od 1921 roku zaczęto w Urmii wydawać pierwszą w Kurdystanie irańskim gazetę kurdyjską pod tytułem „Roji Kurd”²⁷. W latach 20. XX wieku można mówić o początku ruchu literackiego i kulturalnego w Kurdystanie irańskim. W wyniku tego nastąpiło otwarcie pierwszej kurdyjskiej szkoły w Suleymaniyyi, w której początkowo naukę prowadzono w języku perskim, a następnie w języku kurdyjskim. Również nastąpił rozwój prasy i literatury w języku kurdyjskim, który miał duży wpływ na rozwój prasy i literatury w Kurdystanie irańskim.

W Kurdystanie irańskim jedynym językiem uznawanym za oficjalny, aż do chwili obecnej, jest język perski. Dlatego też pisarze kurdyjscy publikowali swoje prace w tym języku. Nawet niektóre gazety i czasopisma, takie jak na przykład ukazująca się w 1944 roku gazeta „Kuhistân”, były wydawane w języku perskim. Spowodowane to było brakiem w Iranie tradycji nauczania języka

²⁵ E.A. al-Hamid Hired Sağadi, *Kashkoli ša `irani Kurdistan*, Teheran 1375. W tej publikacji jest mowa o poetach pochodzenia kurdyjskiego, którzy pisali wiersze w języku perskim.

²⁶ Dzieło Meli Maämuda Bayazidiego opublikowane w Rosji powstało na zamówienie rosyjskiego konsula Aleksandra Żaby, który przebywał w latach 1848-1866 w Turcji i Iraku. Zajmował się badaniem zwyczajów Kurdów. M.M. Bajazidi, *Nrawy i obyczaji Kurdow*, tłum. M.B. Rudenko, Moskwa 1963.

²⁷ Hêmn, *Pasherok*, Mehabad 1362, s. 40.

kurdyjskiego²⁸. Bardzo istotną przeszkodą w rozwoju kultury kurdyjskiej była nacjonalistyczna, a nawet szowinistyczna polityka władz irańskich, której głównym inicjatorem był Šāh Rezā Pahlawi (1925-1941).

Od około 1930 roku i później wpływ języka perskiego i literatury perskiej na literaturę kurdyjską zmniejszył się. Poeci kurdyjscy w swojej twórczości rzadziej używali słownictwa i zwrotów perskich. Styl pisania w publikacjach po tym okresie uległ zmianie i zaczął się różnić od stylu pisania w okresie pierwszym. Pisarze i poeci w drugim okresie starali się unikać w swojej twórczości używania słownictwa perskiego, arabskiego czy tureckiego i zastępować je słownictwem czysto kurdyjskim. Od około 1940 roku pisarze starali się, jak tylko mogli, wystrzegać wyrazów pochodzenia obcego. Styl pisania uległ ogromnej zmianie, wykazując zróżnicowanie w porównaniu ze stylem stosowanym w początkach XX wieku. Owe zmiany były podyktowane wymaganiami, jakie stawiały wydawnictwa gazet i publikacji w Kurdystanie irańskim, które były zdania, że powinno się pisać w języku kurdyjskim w ramach ujednoczenia pisowni, tak jak to miało miejsce w owym czasie również w Kurdystanie irackim, gdzie pisarze publikowali w języku kurdyjskim i mieli z kolei znaczący wpływ na pisarzy kurdyjskich pochodzących z Kurdystanu irańskiego.

– **Okres trzeci** (lata 50.-70. XX wieku) to okres współczesnej literatury kurdyjskiej w Iranie. Tworzący wtedy poeci korzystali z dorobku literatury perskiej okresu „Maèrute” (1905-1911)²⁹. Na początku XX wieku rewolucji konstytucyjnej przewodzili irańscy intelektualiści, popierani przez społeczeństwo irańskie. W tym czasie doszło do istotnych zmian w Iranie przede wszystkim w polityce, stosunkach społecznych, jak również w sztuce i literaturze. Warto przypomnieć, że szczególność poezji tego czasu polegała na otwarciu się na nowe treści, zawierające idee modernizmu: żądania wolności politycznej, sprawiedliwości społecznej, emancypacji kobiet i poparcia dla uciśnionych³⁰.

W pierwszej połowie XX wieku powstała szkoła „mukrijani” w regionie Mukrijan w południowo-wschodnim Kurdystanie (dzisiejszy Kurdystan irański), która zrzeszała poetów tworzących w dialektach południowych języka

²⁸ H. Äusêyn, *Rojnamanusi kurdi sardami komari dimukraty kurdistan*, Slêmani 2002, s. 170.

²⁹ „Maèrute” jest to konstytucja podpisana przez szaha Mozaffara ad-Dina w dniu 30.12.1905 r., która ograniczyła jego władzę.

³⁰ *Čwan bokani: pêshrewani shieri nuwêy kurdi le rojhelaty kurdistan*, Journal Peyam, N. 43, London 1997, s. 15.

kurdyjskiego. Do pierwszego pokolenia poetów tej szkoły należeli: Wafa'yi (1844-1902), Āariq (1865-1909), Adab (1859-1912) i Adīb (1874-1932). Można powiedzieć o nich, że byli trzema założycielami, którzy stworzyli mocny fundament dla dalszego funkcjonowania tej szkoły. Do poetów drugiego pokolenia, tworzących w połowie XX wieku należeli: Mala Marif Kokayi (1874-1954), Saifi Qazi (1876-1944) i Mustafa Shawqi (1896-1950). Zarówno twórcy pierwszego, jak i drugiego pokolenia uważani są dziś za klasyków szkoły „mukriyani”. Problematykę literatury kurdyjskiej reprezentującej szkołę „mukriyańską” należy rozpatrywać w kontekście rozległego wpływu literatury perskiej. Twórczość poetów tworzących tak zwaną grupę pierwszą szkoły „mukriyańskiej” podlegała silnym wpływom poezji perskiej³¹.

Wraz z pojawiającymi się po pierwszej wojnie światowej ideami modernizmu zaczęły następować zmiany w tematyce poruszanej w poezji kurdyjskiej. Tematami zajmującymi poetów kurdyjskich były naprawa społeczeństwa, umiowanie wiedzy, walka o sprawiedliwość oraz równość i rozwój cywilizacyjny, jak również idea odrębności kurdyjskiej i nacjonalizmu kurdyjskiego³².

W początkach lat 40. XX wieku zaczęła się rozwijać nowoczesna poezja perska. Za początek nowego stylu w tej poezji uważany jest poemat Nima Yuèiāa (1896-1959) *Afsāne* opublikowany w 1920 roku. Zmiany i unowocześnienie, do jakich doprowadził on w poezji perskiej, otworzyły ogromną przestrzeń dla wprowadzenia nowych zmian przez innych poetów, takich jak Ahmad-e Èamlu, M. Omid (praw. Mehdā Axavan-Sales), Siyāvoš-e Kasrā'i, Feridūn Moèiri, Nāder-e Nāderpur, Foruq-e Faroxzād, Sohrāb-e Sepehri, którzy tworzyli poezję w stylu modernistycznym³³.

W sferze formy Nima dokonywał eksperymentów z rytmem i rymem, odchodząc w tym od rygorystycznych reguł klasycznej poetyki persko-arabskiej – „e.arūā”. Jeśli natomiast chodzi o treść utworów Nima, to doszedł on do wniosku, że jego poezja winna raczej poruszać kwestie biednych ludzi i niesprawiedliwości społecznej zamiast tradycyjnego koncentrowania się na przeżyciach kochanków i opisów ich uczuć. Owe zmiany nie ograniczyły się jedynie do poezji perskiej, lecz rozciągnęły się również na poezję kurdyjską. Nima Yuèiā

³¹ E.A. Dashti, *Ši`ri nawçey Mukriyan niwey yekemi sedey bistem*, a thesis of Phd degree, Slahaddin University-Hewlêr 2007, s. 23.

³² *Ibidem*, s. 149.

³³ S. Muhtedi, *Govari Mamostay Kurd*, N. 3, 1986, s. 24.

miął swoich następców, a jednym z nich był Swara (1937-1975), który skorzystał z tych wpływów w przemyślany i twórczy sposób. Został on uznany w Kurdystanie irańskim za mistrza nowoczesnej poezji kurdyjskiej. W swoim słynnym, składającym się ze 125 wersów, dziele *Æewe berdine* (*Kamienny sen*) wzorował się w dużej mierze na opisach Nimy³⁴. Podobnie jak w poezji Nimy, tęsknota za wiejskim życiem w wierszach Swary zyskiwała wymiar głęboko intymny i moralny. Swara inspirował się także formą poezji Nimy, a zwłaszcza wierszem wolnym i opisami przyrody.

Kurdyjscy poeci okresu nowoczesnego w Kurdystanie irańskim to Swara (1937-1975), Fatiäi Šêæ al-Islam Čawe (1902-1994), e-Ali Äesenyani Hawar (1939-1992). Są oni uważani za najwybitniejszych poetów kurdyjskich, mimo że na początku tworzyli w języku perskim³⁵.

³⁴ E.A. Qasmi, *Govari Mhabad*, N. 14.

³⁵ E.A. Äesenyani, *Bzay zemen*, Germany 1993, s. 13.